

DR. UJVÁRI ÁKOS*

Adalékok a szituációs jogos védelemhez¹

I.

Degré Lajos 1910-ben napvilágot látott monográfiájában idézi Löfflert, aki a jogos védelem jogintézményének másodlagos, társadalmilag hasznos funkciójáról ír. Ez pedig a jogos védelem generál preventív, edukatív jellegében érhető tetten. Abban, hogy a jogtalan támadónak a jogi szabályozás révén tartania kell egy a jog által támogatott és ezért jogszerű védelmi cselekménytől.²

Ma, a szituációs jogos védelemmel bevezetett megdönthetetlen törvényi védelem rendelkezései [Btk. 22. § (2) bek.] mellett felvethető: a kiterjesztett szabályozásnak lehetséges, hogy lesz egy a jogalkotó által nyilvánvalóan nem kívánt másodlagos, társadalomra veszélyes diszfunkciója is. Ez utóbbi potenciális veszélyt Tóth Mihály abban látja, hogy „*a valóban veszélyes támadót is fokozottabb agresszivitásra ösztönzi: ha tudja, hogy az életével játszik, ő sem fog válogatni az eszközökben*”³.

A 2013. július 1. napján hatályba lépett Btk. 22. § (2) bekezdésében meghatározott esetekre használt gyűjtő fogalomként, a „szituációs jogos védelem” terminológia használata bevetté vált, ezt nem csupán a jogirodalom használja, a jogos védelem kérdéseit rendező 4/2013. Büntető jogegységi határozat 2. pontja is átvette.

II.

A büntetőjogi felelősséget kizáró okok körében ez idáig példa nélküli volt, hogy a jogalkotó megdönthetetlen törvényi védelem formájában húzza meg a felelősség kizárásának határvonalait. Erre figyelemmel talán nem haszontalan vázlatosan megvizsgálni a jogos védelem körében milyen esetekben kellett már korábban is

szembesülnünk a jogalkotó, vagy a jogalkalmazó részéről a számukra irányadó kompetencia határok átlépésével.

„A futás, a menekülés lehetősége a támadás előtt nem zárja ki a jogos védelmet. Az állam nem kötelezheti gyávaságra a polgárokat, a jog nem köteles futni a jogtalanság előtt.”⁴ Finkey által is képviselt főszabályként érvényesülő felfogás, amely szerint a jogtalan támadással vagy azzal való

közvetlen fenyegetéssel szemben, általában menekülési (kitérés) kötelezettség nem áll fenn, az 1950-es évekig „tartotta magát” az ítélezési gyakorlatban.

Az 1950-es évek elején uralkodóvá vált felfogás szerint nem volt megállapítható a jogos védelem annak a javára, aki a támadás előtt elmenekülhetett volna, az elől kitérhetett volna. Ha ezt nem tette, hanem a támadást bevárva a fenyegető kárt diszpozíciószerű cselekménnyel háritotta el: a cselekmény nem volt szükséges, így javára a jogos védelem nem volt megállapítható.

Ez a felfogás az 1950-es évek végén megváltozott, és ezután egészen 2009-ig ismét általánosan elfogadottá vált az a nézet, amely szerint a menekülési kötelezettség csak kivételesen állapítható meg. A jogtalanul megtámadott személyt tehát általában nem terhelte menekülési kötelezettség; a ki nem térés, az el nem menekülés esetében is méltán hivatkozhatott jogos védelemre. Cselekményét ilyen esetekben is általában szükségesnek értékelte a gyakorlat.⁵

A 2009. augusztus 9. napjától hatályos törvényi szabályozással „semlegesített” 15. Irányelv releváns rendelkezései szerint: a jogtalan támadás esetén a megtámadott általában nem köteles meneküléssel kitérni a támadás elől; kivételesen azonban *büntetőjogilag közömbös* elhárítási mód választásának kötelezettsége terheli a hozzátartozót felmenője, testvére, házastársa részéről *ellene* intézett, illetőleg fenyegető támadás esetén. Megkívánható ez a súlyosabb fokban kóros elmeállapotban, szemmel láthatóan tudatzavarban lévő személyek jogtalan támadása esetén is, függetlenül attól, hogy a tudatzavart állapotot mi válthatta ki.

Ugyanakkor tényként rögzítendő, hogy a büntető anyagi jogi *jogszabályi* rendelkezések a kitérés kötelezettséget semmilyen formában nem jelenítették meg a 2009. augusztus 9-i törvényi szabályozást megelőzően, így ennek kikényszerítése a bírói gyakorlat részéről az 1978. évi Btk. szabályaival is ellentétes volt.⁶

* (PhD) bíró, Fővárosi Ítéltábla

¹ A 2014. június 25. napján az OKRI és az MTA Jogtudományi Intézete által megrendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata

² Degré Lajos: A jogos védelem az anyagi büntetőjogban (Pestvidéki Nyomda, Vác 1910.) 519. o.

³ Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél (Magyar Jog, 2013/9.) 532. o.

⁴ Finkey Ferenc: A Magyar Büntetőjog Tankönyve (Grill, Budapest 1914.) 210. o.

⁵ Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész (Osiris, Budapest 1997.) 140. o.

⁶ Ezen az állásponton van Belovics Ervin is. Vö.: Belovics Ervin: Gondo-

Azzal, hogy a joggyakorlat törvényi felhatalmazás nélkül egy büntethetőséget kizáró ok érvényesülését szűkítette, egyúttal szükségszerűen büntetőjogi felelősséget konstituált olyan esetre nézve, amelyre nincs tételes jogi rendelkezés. A bírói jog a jogalkotó alkotmányos hatáskörének elvonásával, jogbizonytalanságot teremtve megsértette a *nullum crimen sine lege* elvét. A fenti törvényrontó joggyakorlat a *nullum crimen sine lege* elvében lévő tilalmak közül a büntethetőséget alapító bírói jog, szokásjog (*scripta*) tilalmába ütközött.⁷

Hosszú évtizedekig a fenti jogalkalmazói kompetencia-zavar következményeit kellett elviselnünk. Nem beszélve arról, hogy ezt követően már csak törvényi úton volt korrigálható a hiba. Ki kellett mondani: a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől. Meg kellett erősíteni a védekezési jog főszabályát, szükség volt erre annak ellenére, hogy a törvényi rendelkezésekből soha nem következett más csak a kivétel nem tűrő főszabály.

Ez utóbbi a rendelkezést – a kitérés kötelesség hiányának kimondását – az új Btk. 22. § (4) bekezdése is átvette. Ha valaki a fenti jogtörténeti előzmények ismerete nélkül olvassa a Btk.-t az értetlenül áll az előtt, hogy vajon egy kivétel által le nem rontott főszabályt, miért kell a menekülési kötelesség hiányának deklarálásával megerősíteni.

A jogalkotói kompetencia-zavarok az egymással szembefeszülő büntetőpolitikai koncepciókat képviselő jogalkotási produktumokban folyamatosan jelen voltak és vannak. A büntetőjogban is megnyilvánuló jogalkotói hiperaktivitás egyik sajnálatos következménye a bírói mérlegelési jogkör szűkítése, a jogalkalmazói kompetenciának a törvényhozó általi korlátozása. Tévedés volna azt állítani, hogy e jelenség új volna. Nem az ítélkezés diszkrecionális jogát korlátozó szituációs jogos védelem az első a sorban. Elég csak arra utalni, hogy például a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogi lehetőségét már 1993-ban megteremtette a törvényhozó azzal, hogy kizárta a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét abban az esetben, ha az elítéltet életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéletét követően ismételt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte a bíróság.

Szűkebb témánk szempontjából sem beszélhetünk arról, hogy idáig ehhez hasonló jogalkotói megoldásokkal még nem találkoztunk.

A jogos védelem területén az első „áttörést” a 2009-ben hatályba lépett novelláris módosítás teremtette meg, amely bevezette a megelőző jogos védelem intézményét. Lényegében ezzel indult meg a korábban generálklauzula absztrakciós szintjén szabályozott büntetőjogi felelősséget kizáró ok szétaprózódása. Való igaz, hogy a joggyakorlat vitatható érveléssel hártotta el a jogos védelem megállapíthatóságát az ún.

védelmi berendezések esetén⁸, de véleményem szerint ez önmagában nem indokolhatja e kizáró októl idegen, kazuisztikus, a bírói mérlegelést szűkítő szabályozás bevezetését. A később jogos védelmi helyzetbe kerülő személy által korábban telepített védelmi berendezések esetén semmilyen többletfeltétel nem támasztható a védelmi magatartással szemben. Ezért a jogos védelem axiomatikus szintű szabályozásához nem lett volna szabad hozzáülni, annál is inkább mivel a megelőző jogos védelem kritérium rendszere folytán a jogszerű védekezés lehetősége szűkül, mert a berendezés nem lehet alkalmas az élet kioltására. Ez indokolhatatlan élet ellen irányuló jogtalan támadások esetén.

A megelőző jogos védelem esetkörét Angyal is a jogos védelem alapvető szintű szabályozásán belül látta megoldhatónak, amikor így fogalmazott: „Az önműködő védelmi készülék – az ún. *Selbstgeschoss*, pl.: *önműködő fegyver, csapda, farkasverem* – ha éppen a támadás váltja ki a működését: közvetlen támadással szemben véd.”⁹

Nagy Ferencről kölcsönzött terminológiával élve úgy gondolom, hogy a jogalkotás különböző büntetőpolitikai koncepciókon átívelő fenti megnyilvánulásai a szimbolikus büntetőjog termékei. A törvényhozó bizonyos jogintézmények bevezetése révén nem a valós problémát orvosolja, csupán felhívja társadalom figyelmét arra mennyire „hasznosan aktív” a jogalkotás.¹⁰

III.

Rátérve a szituációs jogos védelem szabályozásának belső ellentmondásaira.

A Btk. 22. § (2) bekezdése szerint: *a jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására irányult volna*. Ez a törvényi védelem implicit módon a már hatályát veszített 15. számú Irányelv arányossági követelményéből indul ki. Ugyanis az a ki nem mondott, de ezek szerint paradigmatikusan még mindig érvényes előfeltevés az alapja, hogy az arányosságnak a védekezés jogszerűsége szempontjából jelentősége van, továbbá az élet elleni jogtalan támadás esetén az arányosság vizsgálata szükségtelen, a támadó élete a védekezés során kioltható. Ha nem az arányossági követelmény a jogalkotó rejtve maradt kiindulási pontja, akkor teljesen értelmetlen lenne a törvényi védelem felállítása, mivel semmilyen jogi re-

latok a jogos védelem körében kifejezhető védelmi cselekményről (Rendészeti Szemle 2007/7–8) 113–114. o.

⁷ Vö.: Nagy Ferenc: A *nullum crimen sine lege*, nulla poena sine lege alapelvről (Magyar Jog 1995/5.) 257–270.

⁸ A támadásnak, illetőleg a támadás közvetlen veszélyének objektív fennállása hiányában a jogos védelmi helyzet nem áll fenn. A magánlakás zavartalan használatához fűződő érdek védelmében a bűnelkövetés megelőzését, illetőleg annak megnehezítését szolgáló megoldások és műszaki berendezések alkalmazása – az arányosság követelményére tekintettel – csak abban az esetben biztosítja a jogos védelem körébe eső büntetlenséget, ha azok mások életét, testi épségét vagy egészségét nem veszélyeztetik (BH 1995.685.), ily módon rendelkezett a Legfelsőbb Bíróság a joggyakorlatot orientáló eseti döntésén keresztül.

⁹ Angyal Pál: A Magyar Büntetőjog Tankönyve (Grill, Budapest, 1943) 36. o.

¹⁰ Nagy Ferenc: Régi és új tendenciák a büntetőjogban és büntetőjog tudományban (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013.) 128. o.

levanciája nem lenne a jogtalan támadás élet elleni irányának.

Ugyanakkor tényként rögzíthető, hogy sem a jogos védelem alapvető rendelkezései [Btk. 22. § (1) bek.], sem a 4/2013. Büntető jogegységi határozat¹¹ nem írja már elő az arányosság követelményét.

Mindezekre figyelemmel az arányosság követelményének burkolt „visszacsempészése” a jogos védelem határait – kazuisztikus módon – kitágító szituációs jogos védelemben az egész új jogintézmény [Btk. 22. § (2) bek.] létjogosultságát a belső logikai következetlensége alapján is megkérdőjelezi.

IV.

Álláspontom szerint e felelősséget kizáró ok szabályozásánál arra az egyensúlyi helyzetre kellene törekedni, amire utaltam az előadás kezdetén. Cél, hogy a normatív rendezés valóban védje a megtámadottat, üzenje a társadalomnak a nem büntetendő védekezés lehetőségét, önmagában a jogi rendelkezések hordozzanak generál-preventív funkciót (Löffler). Ezzel egyidejűleg óvakodni kellene a jogos védelem határainak indokolatlan kiterjesztésétől, mivel ez paradox módon a megtámadottat is kedvezőtlenebb helyzetbe hozhatja, hiszen a morális fékekkel nem rendelkező támadónak nem lesz veszíteni valója, ha az életben maradása a tét (Tóth).

A jogos védelem határainak kiterjesztésére irányuló – egyébként helyeselhető – jogalkotói szándékkal teljes összhangban a bírói gyakorlatban az 1990-es évek közepétől jelentős változás következett be. Történt ez annak ellenére, hogy akkor még a jogalkotó a törvény-szövegen nem változtatott. Emiatt is gondolom: a jogos védelem szabályozásának absztrakciós szintjén változtatni nem lett volna szükséges. Nem kellett volna elindulni a meddő, diszfunkcionális hatásokkal járó kazuisztika irányába.

A bírói gyakorlatban a fent említett legjelentősebb áttörést a BH 1996.292. számú eseti döntés jelentette, amelynek leginkább előremutató eredménye, a „*támadó viseli a kockázatot*” tézis megfogalmazásában rejlik. Ennek értelmében, a szükségesség, arányosság megítélésénél, nem a jogtalanság talaján álló támadó, hanem a megtámadott szempontjait kell elsődlegesen értékelni, és a támadónak kell a kockázatot viselnie, vagyis azokat a következményeket, amelyeket a védelmi cselekmény okoz.

A „*támadó viseli a kockázatot*” tétel korántsem újkeletű, e tézist már a XIX. század végén úgy elvi, mint gyakorlati értelemben megfogalmazták. Edvi Illés Károly vélekedése szerint: „A személy ellen intézett támadásoknál aligha kétséges, hogy túlnyomóan a védelmi helyzetben lévőknek felfogása irányadó...mert ily esetekben a nyugodt megfontolásra rendszerint

nincs idő.”¹² A Curia álláspontja pedig egybevágott a fent idézett Szerzővel: „a jogos védelem mindig tág értelemben magyarázandó a vádlott javára”.¹³

V.

Tudomásom szerint a kontinentális jogrendszerekhez tartozó országok büntető törvénykönyveit tekintve példa nélkül áll a szituációs jogos védelem hazai szabályozása. Ha a törvényhozó elszánt a tekintetben, hogy a jogos védelem 130 éven át (1878–2009) lényegét tekintve változatlan, generálklauzula absztrakciós szintjén megfogalmazott rendelkezéseit módosítsa, akkor sem helyes egy törvényhelyen belül a szabályozás fogalmi szintjeit így váltogatni.

Végezetül, az elvi jellegű – az esetek sokfélesége miatt a bírói mérlegelésnek kellő teret adó – szabályozás és a jogos védelem határai megfontolt kiterjesztésének összeegyeztethetőségére gondolatébresztő példaként szolgálhat a Dán Btk.¹⁴

Ennek releváns rendelkezései szerint:

13. § (1) *A jogos védelemben elkövetett cselekmény nem büntethető, ha az szükséges volt a megkezdett vagy közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához, feltéve, ha a cselekmény a támadásban rejlő veszélyre, a támadóra, a veszélyeztetett érdekek jelentőségére tekintettel nem minősül kifejezett túllépésnek.*

(2) *Aki a jogos védelem határát a támadás okozta indokolható félelemből, vagy ijedtségből lépi túl nem sújtható büntetéssel.*

(3) *A fenti rendelkezések alkalmazandóak a jogszerűen fogva tartott szökésének megakadályozására, kézre kerítésére.*

A Dán Kódex egy nagyon jól hasznosítható terminológia segítségével fejezi ki e jogintézmény lényegét. Az elhárítás szükségességét, valamint a szükségesség és a túllépés viszonyát a *támadásban rejlő veszély*¹⁵ mértéke határozza meg.

A támadásban rejlő veszélyre lehet következtetést levonni az (1) bekezdésben felsorolt további két ismérv elemzéséből is (a támadó jellemzői, a veszélyeztetett érdekek jelentősége).

Az elhárítás szükségességét, mint alapfeltételt bele lehet sűríteni a „*támadásban rejlő veszély*” kategóriájába, amelyet tágabb értelemben a támadó és a védekező attribútumai, a veszélyeztetett érdekek, a támadás realizálása esetén bekövetkező sérelem mértéke határoz meg.

Ez a megoldás alkalmasabbnak látszik a jogos védelem alapjául szolgáló – nem sematizálható – élethelyzetek szabályozására, mint a szituációs jogos védelem jelenlegi rendelkezései. ■

¹² Edvi Illés Károly: A büntető törvénykönyv magyarázata (Révai Testvérek Nyomdája, Budapest, 1894.) 296. o.

¹³ Curia BJT (XX. kötet 241. o.)

¹⁴ The Danish Criminal Code: English version (Gitte Hoyer, Martin Spencer, Vagn Greve Copenhagen 1999.) 20. oldal

¹⁵ „...what is resonable with regard to the danger inherent in the attack...”

¹¹ „A 15. Irányelv III. részének 4. pontjában az arányossággal kapcsolatban kifejtettek a továbbiakban nem alkalmazhatók...az arányosság elvárásának törvényi alapja korábban is hiányzott, a hatályos szabályozás pedig tudatosan mellőzte az arányosság fogalmának megjelenítését.”(4/2013. BJE I. 1. pontja)